

ИСТАНБУЛДАГИ БИР ЖОЙ. БУГУН

СЕН

Гапирган ҳам, тинглаган ҳам ўзим...

Кимдир елкамга қоқиб уйготди. Аввалига нима бўлганини тушунмай турдим, кейин билсам, автобусда кетаётиб, ухлаб қолибман. Демак, китоб ўқиб кетаётиб, кўзим илинибди. Атрофга қараб, автобуснинг қаерга келганини, қаерда эканлигимни англашга уриндим.

Автобуснинг охирги бекатига келиб қолибмиз. Шунчалик қаттиқ ухладимми, деб ҳайрон бўлдим. Шу пайт бирдан «Наҳотки мени ухлатиб қўйган нафсим бўлса? Китобни ўқишимни истамай, мени ухлатиб қўйдимикин?» деган фикр хаёлимга келди. Билмадим. Ўзимга келишга уриндим. Кўзларимни очиб-юмдим. Қўлларим билан кўзларимни ишқаладим. Кейин дарҳол ўриндиқдан турдим. Автобусда мендан бошқа ҳеч ким қолмабди. Қачон, қандай ухлаб қолдим – ҳайронман. Қандайдир туш ҳам кўрдим, лекин эслай олмаяпман.

Автобусдан тушдим. Каллам говлаб кетяпти. Ўқиган саҳифаларим учунми ёки уйқусираб турганим учунми, аниқ билмайман. Бошим чидаб бўлмайдиган даражада огрияпти. Қорним очиб, ошқозоним таталаб кетяпти. Хаёлимда эса китобдан эсимда қолган жумлалар учиб юрибди. Яна юриб кетдим...

Қадам босган сарим манзилимга яқинлашиш ўрнига худди узоқлашаётгандекман. Жуда чарчадим. Чарчаганимни унутиш учун ўзимни бошқа нарсалар билан чалгитяпман. Лекин нимани ўйласам ҳам, кўз ўнгимда ёзувчининг жумлалари гавдаланмоқда. Миямда ўрнашиб қолибди.

Ёзувчи нафсининг тилидан «Ғамга ботган одам Аллоҳни ёд олади», дебди. Мен ҳам «Ундай бўлса, ғам-ташвиш унчалик ҳам ёмон нарса эмас экан-да?» деб ўйлаб қолдим. Дарҳол ўзимни эсга олдим. Энг кўп ғамгин, маҳзун бўлган пайтларимда Аллоҳни зикр қилганимни эсладим. Ёзувчи тўғри айтибди. Ростдан ҳам, инсон энг ғамгин пайтида, бошига бир мушкул тушган пайтда қўлларини дуога очади. Бирор истаги амалга ошмай қолсагина Аллоҳга ёлвориб, илтижо қилади. Бошига бало келгандагина лаблари қимирлай бошлайди.

Ундай бўлса, дарду балолар, ғам-ташвишлар ёмон нарса эмас экан-да?

Билмадим...

Мен бошида «Бу китоб Азиз Маҳмуд Худойи деган одамнинг ҳаёти ҳақида экан», деб ўйлаган эдим. Лекин у қандайдир бошқача экан. Бу ёшгина ёзувчи худди айнан мени таъриф қилаётганга ўхшайди. Лекин аслида ўзига ўзи ҳақида гапириб беряпти. Мен эса нафс гапирганда худди ўзимнинг овозимни эшитаётгандекман. Гапирган ҳам менман, тинглаган ҳам менман, тавба!

Ҳали ҳам юриб кетяпман. Лекин шуни ҳис қилдимки, тасодифан олган мана шу китобим мени мен билан гаплаштиряпти. Автобусдан тушганимдан бери ўзим билан

ўзим гаплашиб кетяпман-ку ахир? Лекин буларнинг қайси бири нафснинг овози? Китобда нафс «Бирор хайрли иш қилмоқчи бўлганигда сени мен айнитаман», деяпти. Ростдан шундайми? Тўғрими шу гап? Ичимда ҳар хил овозлар айланиб юрибди...

Бошим говлаб, миям ачиб кетди, тўғриси. «Бу кимлиги номаълум ёш ёзувчи ўзича бир нарсаларни тўқибди, мен бўлса шунга бошимни қотириб ўтирибман. Нималар қияпман ўзи?» дедим ўзимга-ўзим. Кейин бирдан ўйлаб қолдим: «Бу овоз нафснинг овозимикин? Китобни ўқишимни истамаёптими? Мени китобдан айнитишга ҳаракат қияптими?»

Ақлим хиралашяпти, фикрларим тарқоқ. Тушунмаяпман. Лекин ёзувчи бу китобни нима учун ёзган бўлса ҳам, мақсадига эришибди: китоб мени ўйлашга мажбур қилди.

Яна бошқа автобусга чиқишга ҳеч қандай кучим, мадорим қолмади. Ҳам чарчадим, ҳам жуда қорним очди. Хаёлим эса ҳали ҳам тарқоқ! Йўл четида турган таксилардан бирига ўтирдим. Таксининг ичи мовий чироқ нури билан қопланган. Ҳайдовчига борадиган манзилимни айтдим. Йўлга тушдик. Қулоқларим остидарадио янграяпти. Яна кўзим илина бошлади. Радиодаги жизиллаган овозлар бироздан кейин маъноли тус ола бошлади. Негадир бу найнинг овози эканини кейинроқ билдим. Жилмайиб қўйдим. Чунки мен тасодиф деган нарсани ёқтирмайман, сюрпризларни ўлгудек ёмон кўраман. Режаси тузилмаган ҳеч бир лаҳзани яшашни истамайман. Лекин буни қарангки, бугун бўлиб ўтган барча воқеалар тасодиф меваси эди! Биринчидан, жуда кеч қолдим. Иккинчидан, ҳеч истамаган ҳолда мана шу китобни сотиб олдим. Китобни соҳил бўйида, чой ичиб ўтирган жойимда унутиш ўрнига, уни истамай бўлса ҳам ўқий бошладим! Энди эса миямда китобдаги жумлалар ва найнинг овози айланиб юрибди...

Яна нафс ҳақида ўйлаяпман! Ростдан ҳам, нафс ёзувчи айтганидекмикин? Ёки бошқачами? Билмадим... Уйга бориб,

яна ўйлаш керак. Агар ёзувчи айтган гаплар ёлгон, хаёл бўлса, унда бу китобни бир чеккага суриб қўйиш керак. Чунки, агар шундай бўлса, бу китобга ҳожат қолмайди. Ичимдан шундай қарор чиқди...

Қош қорайганига бир соат ёки ундан кўпроқ бўлди. Соатлаб пиёда юрганимга, неча соатлардан бери кўчада эканлигимга ўзим ҳам ишона олмаяпман!

Ва ниҳоят, уйимга келдим!

Судрала-судрала зинадан чиқдим. Иккинчи қаватга чиқиб, уйимнинг эшиги олдида тўхтадим. Калитни олиш учун қўлимни чўнтагимга солдим. Калитни шу чўнтагимда деб ўйлаган эдим, йўқ экан! Бошқа чўнтагимга қарасам, у ерда ҳам йўқ. Калит курткамда ҳам, шимимнинг ҳеч қайси чўнтагида ҳам йўқ эди. Сумкамдадир деб, унга ҳам қарадим. Энг кичкина чўнтагигача қарадим – калит йўқ эди... Калитни топа олмаганим сари асабийлаша бошладим. Сумкамнинг ичидагиларни шартта ерга ағдариб, битта-битта қараб чиқдим. Калит йўқ эди... Куни билан бўлиб ўтган кутилмаган, тасодиф воқеаларга яна биттаси қўшилди.

Захирада яна битта калитим бўлмаганига, қўшнилardan бирортасига ҳам бериб қўймаганимга жуда пушаймон бўлдим! Берадиган ишончли одамим йўқлигини ўйлаб эса, баттар ғамгин бўлдим. Лекин бошқа чорам ҳам йўқ.

Ноилож, чилангарга қўнғироқ қилдим. Бир соатдан кейин келар экан. Кута бошладим.

Сумкадан тўккан нарсаларимни йиғиштира бошладим. Ҳаммасини жой-жойига қўйдим. Кейин зинага ўтириб, деворга суяндим. Одам шунчалик ҳам бўладими? Ўзимга-ўзим жаҳл қилдим. Бирдан китоб эсимга тушди. Аслида умуман китоб ўқигим келмаётган эди, лекин қиладиган бошқа ишим ҳам йўқ-ку! Барибир чилангарни кутишим керак-ку!

Истамайгина китобни қўлимга олиб, ўзимни ўзим ўқишга мажбурлай бошладим. Китоб нима ҳақида эканлигига қизиқяпсанми, десангиз, албатта қизиқяпман. Лекин барибир китобни мажбуран, вақт ўтказиш учун ўқиётганим ёқмаяпти.

Хуллас, китобни яна ўқий бошладим...

БИРИНЧИ МАРТАБА

НАФСИ АММОРА*

ЁМОНЛИКНИ АМР ҚИЛУВЧИ

* Юсуф сураси, 53-оят.

«Батаҳқиқ, нафс ёмонликка буюради»*

Ёмонликка буюрадиган, гуноҳ ишни қилишга ташвиқ қиладиган нарсa – нафсдир. Бу нафснинг энг тубан мартабасидир. Аслида мушрикларнинг, кофирларнинг, фосиқларнинг нафси шундай бўлади. Лекин барибир, нафси аммора барчада озми-кўпми, албатта бўлади. У инсон энг кучсиз, энг ёлғиз пайтда унинг ёқасига ёпишади. Кибр, нафрат, хасислик, кин, шахват, ёлгон каби ҳислар унинг асосий қуроли, очикдан-очик таҳдидидир.

* Юсуф сураси, 53-оят.

БУРСА, 1576

ҚОЗИ МАҲМУД АФАНДИ

Эй насфим, сен кимсан ўзи?

Маҳмуд афандининг устози Назирзода Рамазон афанди вафот этдию, қози Маҳмуд афанди маҳзунлик дарёсига шўнғиди. У ўша дард дарёсида қанчалик сиқилаётган, изтироб чекаётган бўлса, мени ҳам шунчалик оғир саволларга тутди.

Қайгу инсонни Аллоҳга яқинлаштиришини билар эдим. Шунинг учун инсоннинг қалбига дард тушса, бир амаллаб уни чалғитардим, ўша мунгли ҳолатдан чиқиб кетишини истар эдим, охири унга ўша ғамни унуттирар эдим. Ҳозир ҳам шундай қиялман. Қайғуни унутиши учун Маҳмуд афандининг кўнглига дунёвий нарсаларни суқишга уриняпман. Ҳатто устозининг жанозасида илк ҳамлани қилишга ҳам улгурдим. Менинг ногорамга ўйнамаслигини билсам ҳам, омадимни синаб кўрдим. Секингина унинг қалбига «Нима учун бунча қайғуга тушдинг? Бўлди, устозинг бу дунёдан ўтди. Аллоҳ уни Ўз марҳамати билан сийласин. Энди у қайтиб

келмайди. Лекин сен тириксан, бу дунёдасан. Энди Бурсада энг эътиборли, энг хурматга сазовор киши – сенсан! Ўлган одам билан бирга ўлиб кетиш шартмас-ку ахир! Устозининг ҳақкига дуо қил, бўлди-да! Ўлим фалокат эмас-ку. Агар билсанг, аслида бу ўлим сенга омад, муваффақият эшикларини очяпти!» деб, менга яхши кўринган, менга ёққан нарсаларга васваса қилиб кўрдим. Бошида бу гапларим унга ёқди, лекин кейин уялиб, баттар юраги сиқилди. Хаёлидан ўтказган фикрлари учун пушаймон бўлиб, астойдил таъба қилди. Майли, мен шунчаки ўзимни синаб кўрган эдим, холос. Лекин ҳали-вери унинг ёқасини қўйиб юбормайман.

Ростдан ҳам, энди у Бурсанинг энг таниқли, эътиборли олимига айланди. Қозискар (шайхулислом) даражасига етишига бир қадам қолди. Мен энди унинг кўнглини мана шу билан чалгитмоқчиман. Ахир менда тузоқлар жуда кўп, огайни!

Шундай қилдим ҳам. Баъзи ҳийла-тузоқларим иш берди ҳам. Чунки энди қозининг ойлик маоши ортди. Ҳаёти фаровон, мўл-кўлчиликда яшай бошлади. Халқ олдида ҳам мартабаси жуда кўтарилди. Йўлда, бозорда, кўчада кўрган ҳар бир инсон унга таъзим қиладиган бўлди. Инсон зоти ҳар қандай нарсага «Йўқ, керак эмас» дея олиши мумкин, лекин пулга, шахватга, шон-шуҳратга «йўқ» дея олиши жуда қийин. Бу нарсаларга ҳамма ҳам «йўқ» дея олмайди.

Қози Маҳмуд афанди – шуҳрати кундан-кунга ортиб бораётган, устига-устак, ҳали жуда ёш, навқирон одам. Менинг эса ёшлардан умидим катта, чунки уларни йўлдан уриш осонроқ. Асосий «овим» шуларга қаратилган. Қози Маҳмуд афандининг мартабаси кўтарилган сари моддий имконияти ҳам яхшиланиб борди, яъни дунёвий дара-ташвиши қолмади. Менга мана шу керак, чунки инсоннинг дарди бўлмаса, уни осонликча йўлимга сола оламан.

Аввалига мен унга «Бундан буёғига мартабангга, илмингга яраша муомала қилгин, чунки бу атрофда энг ҳурматли зот сенсан», деб уқтиравердим. Шунга яраша кийингин, юриш-туришинг ҳам шунга яраша бўлсин деб, қулогига пичирлайвердим. Бу гапим унга маъқул келди, менга қулоқ сола бошлади. Устига зарбоф тўн ташлади. Бошига катта, ҳашаматли салла кийди. Бозорда доим ёнида киратлар* билан юрадиган, халқ орасига ҳам камида уч-тўрт навкар билан чиқадиган бўлди. Одамлар ҳурмат юзасидан унинг ёнида қўл қовуштириб турар, бу эса унга жуда ёқар эди.

Лекин тан олишим керакки, у адолатдан, тўғри йўлдан асло огиб кетмади. Лекин ҳар ҳолда мартабасидан хурсанд эди: Бурсанинг энг ҳашаматли уйида яшар, мадрасада мударрислик, маҳкамада эса қозилик қилар эди. Ҳукм сўраб келган ҳар бир одам ундан адолат истар, ҳамма унинг оғзидан чиқадиган ҳукмга интизор эди. Бундан ортиқ яна нима керак ахир? Ҳамма орзу қиладиган мансабда ўтирибди. Мухими, қозининг ўзи бундан фахрланар, мамнун бўлар эди. Мен истаган нарса мана шу эди. Ахир гурур деган иллатни унинг қулогига пичирлаган менман-ку!

Хуллас, унинг атрофини бу дунёнинг ташвишлари билан ўраб ташладим. Халқ ичида ҳашаматли либослари билан юрганида унга қўшилиб, ўзим ҳам севиниб кетаман.

Мен унга охиратни умуман эслатмай қўйдим. Чунки у охиратни эсласа, мен уни тарк этишим керак бўлиб қолади. Чунки менинг дунёим – бу дунё, охиратда эса мен йўқман. Дунё менман, мен эса дунёман. Мен уни дунёга кўмиб, кўзига парда, сўзигаю йўлига тўсиқ бўлдим, чунки қалбига душман эдим.

Биз у билан бир муддат бўлса-да, келишиб яшадик. Ҳаммаси яхшидек эди. Чунки у ҳали ёш, бой-бадавлат, мансабдор, обрўйи баланд, машҳур зот эди.

* Олмос, зумрад каби қимматбаҳо тошларни тортишда ишлатиладиган 0,20 граммлик ўлчов бирлиги.

Мен ўзи кўпроқ ёш, қони қайноқ одамларни ёқасига ёпишаман, кўпроқ шуларни йўлдан оздираман. Шунинг учун ҳам қози Маҳмудни бир лаҳза бўлса-да асло ёлғиз қолдирмадим. Кечалари ёлғиз қолганида ҳам унга гам-қайғунинг эслатмадим. Қандайдир дарди бўлса, унуттиравердим. У ўзим билан ўзим гаплашдим деб ўйлаган пайтларда аслида у билан мен гаплашдим.

Ҳаммаси ўша тушдан бошланди.

Қанийди у ўша кечаси ўша тушни кўрмаган бўлса...

Қанийди ўша тушни кўрмаган бўлсаю, барча бўлиб ўтган ишларга шубҳа қолмаган бўлса...

Устози Назирзода Рамазон афандининг вафот этганига бир неча ой бўлган эди. Бир куни қози Маҳмуд афанди туш кўрди. Ўша куни қози Маҳмуд кечки пайт уйига ниҳоятда чарчаган аҳволда кириб келди. Мен ҳам энди ётоғига борадию, донг қотиб ухлаб қолади деб ўйлаб турган эдим. Лекин мен ўйлагандек бўлмади. У тўғри бориб, таҳорат қилди, кейин келиб, тўшакка ўтириб, ёнида турган кичик лавҳни олдига тортди. Доим лавҳнинг устида турадиган Қуръони Каримни очди. Мен дарҳол унинг зехнига сингиб кириб, шивирлай бошладим: «Вақт алламаҳал бўлди, шу маҳалда китоб ўқишга бало борми? Эрталаб туриб ўқирсан? Бугун роса чарчадинг ахир! Шартта ётиб, маза килиб ухласангчи»... Йўқ, қулоқ солмади. Мақсадидан қайтара олмадим. Мусҳафдан тўғри келган бир саҳифани очиб, ўқий бошлади. Мен унинг кўзларига уйқу пардасини тортишга урина бошладим. У эса уйқусини ўчиришга, ўқишга ҳаракат қилаверди. Ўн беш дақиқа, ярим соат роса тортишдик... У Қуръон ўқиган сари менинг кўксимга ўқлар санчилгандек бўлаверар, ўзим эса заифлашиб, ҳолдан тойиб бораётган эдим. Лекин шунда ҳам уни чалгитишда давом этдим.

Қози Маҳмуд афанди ўқиётган оятлар охират ҳақида эди. У эса охират ҳақида ўйлаган сари мени унутади, сўзларимга қулоқ солмай қўяди.

Лекин барибир охирида мен ютдим: унинг кўзлари юмила бошлади.

Мен бироз хотиржам бўлиб, енгил нафас олдим. У эса мусхафни ёпиб, охириги ўқиган оятини такрорлади:

«Аллоҳга берган аҳду паймонини, қасамини сариқ чақага сотиб юборадиган кимсалар учун охиратда ҳеч қандай насиба йўқ. Қиёмат куни Аллоҳ уларга сўз ҳам қотмайди, назар ҳам қилмайди, гуноҳлардан ҳам покламайди, уларга аламли азоб бор»^{*}

Нихоят, у ухлаб қолди. Аммо ўша уйқусида бир туш кўрди. Бу шундай туш эдики, у ўзига ўзи жуда оғир саволлар бера бошлади: «Мен бу дунёга нега келганман? Дунёга келиб, нима амаллар қилдим?»

Бу – кейинчалик қози Маҳмуд афандини бутунлай ўзгартириб юборадиган, уни мутлақо бошқа одамга айлантириб қўядиган туш эди...

Тушида сур чалиниб, Қиёмат қоим бўлган эмиш. Ҳамма ўлиб, яна қайта тирилган эмиш. Кейин эса ҳар кимнинг амал дафтари ҳисоб-китоб тарозусига қўйилган эмиш. Заррача яхши, заррача ёмон амал қолмай, ҳар бири бўйича савол-жавоб қилинибди. Гуноҳкорларнинг ҳолига маймунлар йиғлармиш, солиҳ амал қилганлар эса Кавсар булоғи ёнида роҳат-фароғатда эмиш. Ҳар бир банда қилган амалларига яраша жаннатга ёки жаҳаннамга юборилаётган эмиш...

Қози Маҳмуд афанди буларнинг барчасини бир чеккада туриб томоша қилди. Инсонларнинг дод-фарёдини, йиғи-сигисини, пушаймондан ёнганини ҳам, шод-хуррам бўлиб, қалби севинчга тўлганини, нажот топганини ҳам ўз кўзлари билан кўрди. Шу пайт тушида устози Назирзода Рамазон афанди пайдо бўлди. Қози Маҳмуд уни кўриб, бироз хотиржам бўлди, чунки устозини жаннат аҳлидан деб билар

^{*} Оли Имрон сураси, 77-оят.

эди. Устозининг асло гуноҳ ишга қўл урмаганини, нафсига (яъни менга) асло енгилмаган деб билар эди. Шунинг учун ҳам ичида «Албатта, устозим мана шу бахтиёр инсонлар орасида бўлсалар керак», деб хаёл қилди.

Бироқ қараса, устози Назирзода Рамазон афанди кўлларини кўксига уриб, зор йиғлаяпти, фарёд қиляпти! Унинг жони азобда эди, афсус-надоматда, пушаймонда эди, аҳволи паришон, кўзлари мунгли, ғамгин эди. Қози Маҳмуд афанди аввалига нима бўлганини тушунмай, ҳайрон қолди! Наҳотки устози жаҳаннам аҳли билан бўлса? У ҳайратдан лол қолиб, устозидан кўзини уза олмай қолди. Қалби вайрон бўлди, тили тутилиб, нафас олиши оғирлашди. Худди ўзи ҳам жаҳаннам аҳли орасига тушиб қолгандек бўлди. Ўзини жаннатдан сургун қилиниб, азобга дучор бўлгандек ҳис қилди.

Қози Маҳмуд ҳамон устозидан кўзини уза олмас, киприк қоқа олмас эди. Устозининг ҳолига қарашга мадори йўқ, юраги дош бермас эди, аммо барибир кўзи унда эди. Қози Маҳмуд афандининг кўзларидан тушида ҳам, ўнгида ҳам шашқатор ёшлар оқди.

Устози ерга чўкка тушиб олиб, кўлларини тиззасига ураб эди. Кейин эса бошини кўтариб, қози Маҳмуд афанди турган тарафга юзландию, шу заҳоти кўз кўзга тушди. Устозининг лаблари қимирлади. Устоз биргина бўғинли сўз айтди. Қози Маҳмуд афанди нима деганини англай олмади. Нима деди? «Сас» дедими? Ё «нафас» дедими? Ёки «нафс»ми? Қози Маҳмуд устозининг сўзини яхши илғай олмади. У даҳшатдан, ҳайратдан титраб-қақшаган аҳволида жуда қаттиқ чўчиб уйғонди. Унинг уст-боши тердан жикқа хўл бўлиб кетган эди.

Қози уйғонганида ҳамон даҳшатдан қалт-қалт титраб, пешонасидан терлар оқар, кўзлари тўла ёш эди. У зўрға ўрнидан туриб, уй ичида у ёқдан бу ёққа мақсадсиз бориб кела бошлади. Юрди, ўйлади, ўйлади, юрди. У кўзларини

хеч юммас эди, чунки кўзини юмар-юммас, устозининг бояги ахволи кўз ўнгига пайдо бўлаверди. «Бўлиши мумкинмас! Қандай қилиб ахир?» дер эди у ўзига ўзи. «Шунча йил бирга юриб, устозимнинг бирон маҳал намозни қолдирганини, тоат-ибодатни тарк қилганини, шайтонга мойил бўлганини кўрмаганман. Унда бу қанақанги туш бўлди?!» пичирлар эди у. Мен эса дарҳол унинг виждонига ёпишиб, уни сўроққа тутишни тўхтатишга киришдим. Чунки бу саволлар мен учун жуда хавфли эди. Қози Маҳмуд афандининг қулогига «Э, тушга нималар кирмайди ахир, оддий туш-ку! Нега бу тушга шунчалик ишоняпсан? Эътибор бермасангчи!» деб пичирлайвердим, лекин у мени тинглайдиган аҳволда эмас эди, асло қулоқ солмади.

Қози бирпас боягидек уйнинг ичида нари бориб, бери келиб, айланиб юраверди. Кейин бориб, таҳорат қилди. Яна келиб, кўрпачага ўтириб, лавҳ устида турган Қуръони Каримга қаради. Унга бирпас қараб турдию, лекин ўқимади. Кейин эса уни очиб, бир неча саҳифа варақлаб, тўхтади. Сўнг ўша саҳифани ўқиди, ўқийверди, яна варақлаб, қайта-қайта яна ўқийверди. У ниманидир қидираётган эди. Қайсидир саҳифага келгач, қидираётган нарсасини топгандек бўлди. Бошини кўтарди, унинг фақатгина лаблари қимирлаётган эди. Кимдир унинг ёнида бўлса ҳам, нима деяётганини эшитмас эди, лекин мен эшитяпман. Ахир мен унинг ичида айтганларини ҳам эшитаман-ку! Ахир мен ҳар он у биланман, унинг нафаси кабиман. Чунки мен унинг нафсиман, унинг ўзиман.

Менинг ишим уни йўлдан оздириш, ёмон йўлга бошлаш эди. Лекин ҳатто МЕН ҳам қози ўқиган бу оятни эшитгач, титраб кетдим! Чунки қози бу оятни ўқигач, мени таний бошлаган эди! Ахир энг ёмон душман – танимаган душманингдир. Қози шу пайтгача мени билмас, танимас эди.

Бу оят эса унга мен ҳақимда хитоб қилди. Қозининг лабларидан шундай сўзлар чиқмоқда эди:

*«Наман акмолнингни ўқи! Бу кун ўз нафсинг ўзингга қарши
старли ҳисобчидир»**

Қози бирпас шу сўзларни такрорлаб тургач, кўзларидан
ёшлар тўкилди. Кейин эса лабларидан учта сўз отилиб чиқди.
«Эй нафсим! Сен кимсан?» деди.

Шу кундан бошлаб унинг мана шундай саволлари кўпайди.
У тинмай ўзини ўзи сўроққа тутиб, саволига жавоб топишга,
хақиқатни билишга ҳаракат қиларди. Лекин унга йўл
кўрсатадиган, йўлбошчилик қиладиган ҳеч ким йўқ эди, бу
эса, табиийки, менинг фойдамга эди. Ахир «Устози йўқнинг
устози шайтон» деб бекорга айтишмаган-ку. Энди унинг
шайхи МЕН бўлишим керак. Шунинг учун унинг ўзини ўзи
ҳалеб сўроққа тутавериши менга ёқмай қолди.

У сал ёлғиз қолди дегунча МЕН ҳақимда, яъни нафси
хақида ўйлар, менга кулоқ солганлари, менинг йўлимга
юрган пайтларини эслаб, қаттиқ пушаймон бўлар эди. Қози
буларнинг барчасига астойдил тавба қилди. Лекин шундай
бўлса ҳам, ҳали ҳам мен уни алдаб, тузоққа торта оляпман.
Чунки у менинг исмимнигина билади. Қуруқ билишнинг ўзи
эса ҳеч нарсани ҳал қилмайди.

Кунлар ўтиб, ўшанда кўрган тушини деярли унуттирдим. Ўша
тушни иккинчи эсламасин деб, миясини яна дунё ташвиши
билан тўлдирдим. Шунинг учун орамизда жиддий кураш,
тортишув йўқ эди. Яна ҳар доимгидек уни дунёвий, бекорчи,
ёмон ишларга ташвиқ қилавердим. Менинг бу ишимни
одамлар «нафси аммора», яъни гуноҳга буюрувчи нафс
дейишади... Ёмон амални чиройли қилиб кўрсатадиган, уни
қилишинг учун орзу-ҳавас, кибр, нафрат кўзгатувчи нафс...

Мен қози Маҳмуд афандининг ҳам мана шундай иллатларга
аралашинини истар эдим. У мен қиладиган васвасаларнинг

* Исро сураси, 14-оят.

кўпига амал қилмайди, мен унга тўғридан-тўғри, очикдан-очик яқинлаша олмайман. Фақат бирор гуноҳни безатиб, чиройли кўрсатибгина яқинлаша оламан.

У халқ орасига чиққанида гурурлантиравердим, кибрлантиравердим, «Ҳар қанча фахрлансанг, гурурлансанг арзийди. Гурурланишга ҳаққинг бор. Чунки бу ишга энг муносиб одам сенсан. Ахир сени танибманки, эртаю кеч, тинмай илм оласан. Булар саводсиз, авом халқ, аслида улар сенга таъзим қилиши керак. Улар сенга эмас, сендаги илмга таъзим қилишяпти, илмнинг хурмат-иззати бор-ку ахир!» деб пичирлайвердим, васваса қилавердим. Яна унга «Аслида бу мансабинг ҳам сенга муносиб эмас, сен бундан ҳам юксакроқ мақомга ўтишинг керак, шайхулислом бўлишинг керак!» дер эдим. Тўғриси, унинг ўзи ҳам буни истар эди, чунки мен унга буларнинг барчасини жуда чиройли қилиб кўрсатган эдим.

Ўша даҳшатли туш бизнинг орамизни бузган, бир-биримиздан анча узоқлаштириб қўйган бўлса ҳам, мен унга янада яқинлашишнинг йўлларини, унинг ожиз томонларини билар эдим, инсон қалбининг энг нозик нуқталарини сезар, унинг қонига сингиб кира олар эдим.

Лекин барибир у ҳам баъзан мени енгиб қўяр эди. Мени мағлуб қилган пайтларида тилида яна ўша савол айланиб, «Эй нафсим! Сен кимсан ўзи?» дер эди. Менимча, у мени узоқларда деб ўйлар эди. Ҳолбуки, мен унинг энг яқинида, унинг ичида, ўзида эдим. У эса тинмай ўзидан «Эй нафсим! Сен кимсан?!» деб сўрар эди.

БУРСА, 1576

БАКР АФАНДИ

«Иложии йўқ дема, ҳамма нарсанинг иложии бор»

«Эҳ, умрим! Нақадар беҳуда ўтдинг сен!

Бу дунёда мақсадсиз юрибсан! Бу омонат дунёда ҳам анча яшаб қўйдинг. Ёшингни яшаб, ошингни ошаб қўйдинг! Қанчадан-қанча ёзу қиш, баҳору кузларни кўрдинг. Лекин ҳали ҳам бирорта мақсадингга эришмадинг. Бир марта бўлса ҳам бориб, қўлинг билан Равзани силамадинг...*

Эҳ, умрим...

Бир марта бўлса ҳам ҳажга бориш насиб қилмади сенга.

Борсам нима бўларди ахир? Қанийди мен ҳам Каъба олдида тиз чўкиб, Аллоҳга муножот қилсам...»

Мен – Бакр афандиман. Бурсанинг бир гарибиман. На молим бор, на мулким. Ўтган кунимга шукр қиладиган одамман.

* Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мадинаи Мунавварадаги қабрлари.

Аёлимдан бошқа ҳеч кимим, ҳеч вақоим йўқ менинг. Бир бурда нонга етадиган пулимдан бошқа бойлигим йўқ. Пул билан ишим йўқ, умримнинг ярмини яшаб бўлганман. Бу дунёдан умидим қолмади. Бирорта дунёвий истагим, орзум ҳам йўқ. Лекин биргина тилагим бор – умримнинг охирида бир марта бўлса ҳам Макка тупроқларини кўзимга суртсам, юзимни Каъбанинг деворларига сурсам, Пайгамбаримиз Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламнинг остоналарида ўлсам...

Уч йилдан бери ҳар ҳаж мавсумида мана шу истагимга этишишни кўзимда ёш билан кутаман. Ҳасрат дарди билан ёняпман. Қанийди бор-йўгимни берсаму, ўша муборак тупроқларга борсам... Лекин бир иложини қилиб, ҳажга кетсам, аёлим нима қилади? Менсиз қандай кун кечиради? Бир лукма таомни унга ким олиб келади?

Шундай ўйлар юрагимни кемирса-да, Аллоҳга дуо қилиб, Ўзидан мадад кутавердим.

Ҳаж мавсуми ҳам келди...

Ҳажга борадиганлар тайёргарликларини бошлади. Улар ҳаяжонланган сари мен ҳам ҳаяжонлавердим. Уларга қараб, «Юртингизни кўрмайдиган, сиз яшаган заминга бора олмайдиган биргина менманми, ё Расулаллоҳ!» деб йиглайман...

Оҳ, мен бечора нима қилай ахир! Дардимни кимга айтай, қаерга борай! Мадорим қолмади, умрим ўтмоқда... Йўқ, нима қилиб бўлса ҳам мен бу йил ҳаж зиёратига бораман!

– Охларим осмонларга етяпти, онаси! Қара, ҳажга отланаётган видолашишяпти. Неча йиллардан бери муборак тупроқларга, ҳажга бориш учун кеча-кундуз дуо қилиб йиглайман, ҳаракатдаман. Лекин нима қилай ахир, кучим қолмади...

– Кўп куйинманг, дадаси! Сизнинг ниятингиз холис. Боришни истаяпсиз, ҳаракат қияпсиз, лекин имкон бўлмайпти. Сиз кўлингиздан келганини қияпсиз. Бунчалик ташвиш қилманг. Бора олмасангиз ҳам, Аллоҳ қалбингиздагини билиб турибди-ку?

– Ундай дема, онаси! Менинг шавқимни пасайтирма. Керак бўлса, бу йўлда жонимни бераман. Ният бошқа, амал бошқа!

– Нега ундай дейсиз, дадаси? У Зот аҳволингизни билиб турибди-ку... Балки ҳажга бориш сизга фарз ҳам эмасдир ҳали?

– Ҳой!!! Бу нима деганинг, хотин?! Менинг ичимдаги дардимни билмас экансан-ку! Йўқ, мен албатта бораман! Фарзмас деганинг нимаси? Жаҳлимни чиқарма! Ишқим оловини сўндирмасангчи...

– Мен-чи? Менинг ҳолим нима кечади, бегим? Ҳаж гуруҳлари кетишига тўрт-беш кун бор. Ҳаж сафари фақат мол-мулки, имкони бўлганларга фарз эмасми? Бизнинг ҳолимиз ўзимизга маълум-ку. Бугун қорнимиз тўйса, эртага очмиз. Бу аҳволда ҳаж сизга фарз бўлмаса керак...

– Нималар деяпсан, хотин? Мен ҳажга бораман! Аллоҳга қасам бўлсинки, бора олмасам, бошинг очиқ! Аллоҳга қасам бўлсинки, бора олмасам, бошинг очиқ!! Аллоҳга қасам бўлсинки, бора олмасам, бошинг очиқ!!!

– Вой шўрим...

Нима қилиб қўйдим? Нега бундай қасам ичдим? Жаҳл устида уч марта энг ёмон сўзни айтиб юбордим! Энди бора олмасам нима қиламан? Хотиним билан ажрашаманми?

Дардимга дард қўшилди. Оёқ-қўлим бўшашиб, нима қиларимни билмай қолдим. Бағрим ёнди...

Эрта тонгда уйдан чиқдим. Чор-атрофдан азон эшитила бошлади. Йигламсираганча боряпман. Ўз оёғимдан ўзим

чалдим. Тез-тез юриб, масжидга бордим. Жамики дарду алам-ларимни, орзу-армонларимни бутун оламларнинг Роббига, ўзимнинг Роббимга – Аллохга ёлвориш учун шошар эдим.

Намоздан кейин ҳам тезда чиқиб кетгим келмади. Ҳажга бора олмаслигимнинг қайгуси устига жаҳл устида айтиб юборган сўзларим ҳам қўшилди. Нима қиларимни билмай, дуч келган бир кўчага кирдим. Кўча худди менинг кўнглимдек, бўм-бўш эди. Бирорта тирик жон кўринмайди. Ҳеч ким йўқ. Бир булоқ ёнидаги харсангтошга ўтирдим. Хўнг-хўнг йиғладим. Йиғлайвериб, кўз ёшларим сел бўлди. Кўзларимдан сув эмас, қон тўкилаётгандек эди гўё... Ҳажга боришни чин кўнглидан истайман. Ҳаётимнинг ягона мақсади шу, лекин бунга имконим, кучим етмаяпти. Йўқчилик курсин, йўқчилик!.. Бунинг устига қасам ҳам ичиб қўйдим. Гуноҳга ботдим. Бечора хотиним нима бўлади энди? Усиз ўзимнинг куним қандай ўтади энди? Шунча дард бошқа одамда бўлса, у ҳам албатта менчалик фарёд солиб йиғлаган бўлар эди.

Ўтирган жойимда тинмай йиғлайвердим...

Орадан анча вақт ўтди. Бирдан бир қўл елкамни қоқди. Чўчиб тушдим. Йиғлаганимни биров кўрганини ўйлаб, уялиб кетдим. Дарҳол кўз ёшларимни артиб, турмоқчи бўлдим, лекин кучим етмади. Бошимни буриб, қўли елкамда турган кишига юзландим. Соқоллари қордек оппоқ бир нуроний одам экан. Уни юзи танишдек туюлди. Ҳа, мен уни танидим! Авваллари ҳам кўрганман. Бозорда эски-туски нарсаларни сотиб олиб, таъмир қилиб, тузатиб, кейин сотар эди. Эскифуруш Маҳмуд ота-ку!

Нима қилиб юрибди экан бу ерда?

Мен унинг юзига ҳайрон бўлиб қараганча жим туравердим. Нимадир демоқчи эдим, гапиртирмади:

– Қайгурма, Аллоҳ хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади.

Мен унинг нима деганини тушунмай, жавоб бермоқчи эдим, яна гапиртирмади:

– Қўлимдан ушла. Кўзларингни юм. Мен оч демагунимча очма!

Бу нима дегани экан? Нима қилмоқчи ўзи?

Нима бўлаётганини тушунмадим, лекин эътироз ҳам қила олмадим. Нуроний чол нима деса, шуни қилдим. Ўнг қўлим билан унинг ўнг қўлини маҳкам ушлаб, кўзларимни юмдим.

Бирдан бошим айланиб, баданим титрай бошлади. Лекин негадир кўзларимни очмадим, унинг қўлларини яна ҳам қаттиқроқ ушлаб олдим.

Кейин эса қандайдир овоз эшитдим. Бу овоз узоқдан келаётган эди.

– Энди кўзларингни оч! – деди Маҳмуд ота.

– Ё Аллох! Ё Парвардигор!

Мен шундай дедиму, ерга тиз чўқдим. Бўлиши мумкин эмас!

Кўзларимдан севинч кўз ёшлари томчилай бошлади. Мен тинмай йиғлар эдим, чунки орзуимга эришган эдим – кўзларим ўнгида улуғвор, мухташам, муаззам Каъба виқор тўкиб турарди...

БУРСА, 1576

ҚОЗИ МАҲМУД АФАНДИ

*Аллоҳга осийлик қилган шайтоннинг
ҳар ишни қила олишига ишонасану,
Аллоҳнинг бир дўстига нима учун ишонмайсан?*

Қози Маҳмуд афанди мени тергамай қўйди. Тўғри-да, нафси, яъни мени тергайвериш осон иш эмас. Устига-устак, атрофида мени унуттирадиган жуда кўп машмашалар бор. Давлат ишлари, мадраса иши... Атрофида дунё ишлари бор экан, унга яқинлашишим жуда осон.

Қози Маҳмуд афанди мен осонлик билан хужум қиладиган барча нарсаларга эга одамга айланган эди. Мол-мулк десангиз – бор, шон-шуҳрат десангиз – бор. Мен қиладиган ягона иш эса унга мана шуларни севдириш, чиройли қилиб кўрсатиш эди, холос.

У мадрасада дарс берар, билганларини толиби илмларга ўргатар эди. Бундан эса менга ҳеч қандай зарар йўқ, чунки

мен ҳар бир инсон зотининг ичидаман. Ўша талабаларнинг ичида ҳам мен борман. Хоҳласам, улар ўрганган ўша илмни ёмон мақсадда ҳам ишлаттира оламан.

Қози Маҳмуд адолат билан ҳукм чиқарадиган тақводор, одил қози эди.

Бемалол, марҳамат! Адолат улашувчи бўлаверсин! Бу нарса мени асло ўйлантирмайди. Чунки мен у ҳукм қилаётган гуноҳқору жиноятчиларнинг қонига аллақачон кириб бўлганман.

Ҳар куни унинг хузурига адолат истаб ўнлаб одамлар келади. Қози Маҳмуд афанди эса халқнинг дардини ўзининг дардидан устун тутди. Бутун қалби билан уларнинг дардини тинглайди. Ақли эса МЕНИ тинглайди...

Бир куни унинг хузурига бир аёл келди. У уялиб, тортинибгина қози Маҳмуд афандининг хонасига кирди. Аёл ичкари кирганида қози ҳам ўз жойида, зарбоф тўн кийиб, виқор билан ўтирарди. Ўзи ҳам бу ҳолидан жуда мамнун, кибрга мойил бўлиб турибди.

Аёл аста юриб келиб, унинг рўпарасига ўтирдию, бошини эгиб, ерга қараб тураверди. Орага жимлик чўкиб, бир муддат вақт ўтди. Демак, ўзини тутишни биладиган, ахлоқу арконини биладиган аёл экан. У қозининг сўз бошлашини кутаётган эди.

– Келинг, қандай шикоятингиз бор? – сўради қози Маҳмуд афанди.

Аёл бошини кўтармасдан гап бошлади:

– Қози афанди! Мен... эримдан шикоят қилиб келдим, – деди аёл.

– Эрингиз ким бўладилар? У кишидан қандай шикоятингиз бор?

– Қози афанди! Эримнинг исми... Бакр, Бакр афанди дейишади. Фарзандимиз йўқ, ҳеч кимимиз йўқ. Топиш-тутишимиз яхши

эмас. Бугун қорнимиз тўйса, эртага нима қиламиз деб ўйланиб қоламиз. Бакр афанди бир неча йилдан бери кўнглига бир нарсани туғиб қўйган – у ҳажга бормоқчи. Ҳар йили ҳаж гуруҳи йўлга тайёрланса, Аллоҳдан сўраб, тинмай дуо қилади, лекин қўли калталик қиляпти. Уч йилдан бери ҳажга бораман дейди, лекин бора олмайди. Бу йил ҳам ҳар доимгидек ният қилди. Мен у кишига «Бизнинг шароитимиз маълум, қотган нон билан кун кўряпмиз, балки сизга фарз эмасдир», дебман. У кишининг жаҳллари чиқиб кетди. Хуллас, бир оқшом хошам «Бораман» деди, мен «Бормайсиз» дедим, бир маҳал жаҳл устида қаттиқ қасам ичиб юборди...

Аёлнинг овози титраб, кўзлари жикқа ёшга тўлди.

– Нима деб қасам ичди? – сўради қози Маҳмуд афанди.

– Аллоҳга қасамки, ... агар ҳажга бора олмасам... бошинг очиқ... деб юбордилар. Уч марта айтдилар...

Аёл йиғлаб юборди. Қози лабларини тишлаб, бир муддат ўйланиб қолди.

– Кейин нима бўлди?

– Кеча уйга келмадилар. Кеча кечаси ҳаж карвони йўлга чиқадиган эди. Кейинги кун ҳам келмади, ундан кейин ҳам... Менга жаҳл қилибми, ёки айтган қасамига пушаймон бўлибми... бу ерлардан бош олиб кетдимикин... Бошида шундай деб ўйладим. Кейин эса хаёлимга ёмон гаплар кела бошлади. Ваҳимага тушдим. Бирор жойда мазаси бўлмай қолиб... балки кимдир кўргандир деб...

– Кейинчи? – сўради қози Маҳмуд афанди.

– Худога шукр, бир неча кундан кейин кечки пайт кириб келдилар. «Қаерда эдингиз?» десам, «Тўхта! Жим! Мен ҳажга бориб келдим!» дедилар. Қанақасига... бундай бўлиши мумкин ахир? Бўлиши мумкинмас-ку! Бу ердан Маккага бориб-келиш ойлаб йўл юриш керак-ку. Шунинг учун ўзимга-ўзим «Хошам ичиб қўйган қасамига пушаймон бўлиб, уйда мен билан бирга

яшаш учун ёлгон гапиряпти. Ҳажга борган бўлиши мумкин эмас!» деб ўйлаяпман...

Қози Маҳмуд афанди узун қора соқолларини силади. Аёлининг айтган гапларини ўйлади, аслида нима бўлганини англашга уринди. Ҳақиқатдан ҳам, бош қотирадиган масала экан.

– Ҳмм... Кейин нима бўлди?

– Нима бўларди, қози афанди! Уйга киритмадим. Хайдаб солдим. Ахир биз ажрашганмиз-ку! Айтган гаплари кип-қизил ёлгон-ку! Ҳажга бора олмасам, бошинг очик деб уч марта қасам ичган. Энди биз эр-хотин эмасмиз...

Аёл хўнграб йиглаб юборди.

– Тўгри! – деди қози Маҳмуд афанди унинг йиғисини босгандек бўлиб.

Қози шундай дейишга деди, лекин кўнгли таскин топмай, иккиланиб қолди.

– Гапингиз тўгри, лекин нима бўлганда ҳам, эрингизни ҳам эшитиб кўришим керак, – қўшиб қўйди у. Сўнг ўша ердаги миршаблардан бирига Бакр афандини келтиришни буюрди.

Орадан анча вақт ўтгач, миршаб Бакр афандини олиб келди. Бакр афанди қозини кўриб, анграйиб қолди. Қўллари титради, кўзлари безовта бўлди. Қўрқиб кетгани шундоққина билиниб турарди. Шундан кейингина сал нарида ўтирган хотинига кўзи тушди. Аввалига уни бу ерда кўриб, хайрон бўлди, тушунмай қолди, кейин эса нима гаплигини англагандек, бироз хотиржам тортди. Ниҳоят, ўзини бироз босиб олиб, бош эгиб, қози Маҳмуд афандига салом берди.

– Яқинроқ келинг, Бакр афанди! – деди қози.

Бакр афанди бир-икки қадам яқинлашди.

– Аёлингиз сиздан шикоят қилиб келибдилар. Бу кишининг айтишича, сиз ҳажга боришга ният қилибсиз, лекин «Агар бора олмасам, бошинг очик!» деб қасам ичган эмишсиз?

– Тўғри, жаҳл устида оғзимдан чиқиб кетди. Қасам ичиб юбордим...

– Кейин эса бир неча кун йўқ бўлиб кетиб, кейин келиб, «Ҳажга бориб келдим» деган эмишсиз. Бу воқеаларнинг ҳаммаси бир неча кун ичида содир бўлибди. Лекин Бурсадан Маккага бориш икки ойлик йўл-ку?

– Аёлим тўғри айтибди, қози афанди. Худди шундай дедим. Лекин мен ҳам рост айтяпман, ҳажга бориб келдим.

Қози Маҳмуд афанди жаҳл устида сапчиб ўрнидан турди. У ғазаб отига минган эди. Биласизки, бу нарса менга жуда ёқиб тушди. Зеро, инсон ғазабланганида ожиз бўлиб қолади, бундай пайтда мен осонгина унинг бўйнига миниб оламан.

– Бас қилинг! – деди қози. – Кап-катта одам, ёлғон гапиришга уялмайсизми? Икки ойлик йўлга қандай қилиб бир неча кунда бориб келдингиз?

Бакр афандининг ранги оқариб кетган, қўрққанидан япроқдек титраб турарди. У култ этиб ютиниб, зўрға гапирди:

– Худо ҳаққи, ҳажга бордим мен! Гувоҳларим ҳам бор...

– Тутуруқсиз одам экансиз! Сиз айтган гаплар ақлгаям, мантиққаям тўғри келмайди! Уялмасдан, «Гувоҳларим ҳам бор» дейсиз-а! Ким экан ўша гувоҳларингиз? Қанақанги гувоҳ экан, хўш?

– Қози афанди, – деди Бакр. – Воқеа бундай бўлди: мен жаҳл устида қасам ичиб қўйиб, тонг саҳар, ҳали азон айтилмасидан масжидга келдим. Намоздан чиқиб, бир кўчага кирсам, булок бор экан, ўшанинг ёнида турган тошга ўтирдим. Қилган хатоимдан, ҳажга бора олмаслигимдан қайгуга ботиб, йиғлаб ўтирсам, кимдир келиб, елкамни қоқди, «Асло хафа бўлма! Аллоҳ ирода қилса, бўлмайдиган ишнинг ўзи йўқ», деди. Кейин эса «Қўлимдан ушла! Кўзларингни юм, мен оч демагунимча очма», деди. Негадир унинг айтганларини килдим. Қўлларидан тутиб, кўзларимни юмдим. «Энди оч!»

деганида кўзларимни очсам, рўпарамда Каъбаи муаззама турибди...

Бу сафар титраш навбати қози Маҳмуд афандига етиб келди. У ҳам билинар-билинимас титрай бошлади. Унинг кўзларида хайрат аломатлари билиниб турар, Бакрнинг гапларини эшитиб, қотиб қолган эди. МЕН, яъни нафс дарҳол қози Маҳмуд афандининг қалбига васваса солиб, «Унга асло ишонма! Ёлгон гапиряпти!» дедим.

– Қандай қилиб? Бўлиши мумкин эмас-ку! – деди қози Маҳмуд афанди бироз бўшашиб. – Қўлингиздан тутиб, етаклаган одам ким эди?

– Аввалига ўзим ҳам ишонмадим. Лекин ҳаммаси рост. У одамни сиз ҳам биларсиз балки, мана шу Бурса бозорида эски-туски нарсаларни сотиб юрадиган Маҳмуд ота бор-ку, ана шу одам...

Қози афанди яна миршаблардан бирига ишора қилди. Бир оздан кейин оппоқ соқолли кекса одамни олиб келишди. Бу нуроний чол ўша эски-туски сотувчи Маҳмуд ота эди. Мен уни дарҳол танидим...

Мен уни бир неча бор йўлдан оздиришга уринганман. Лекин у мени қайтиб ёпишмайдиган, ўзига яқинлашмайдиган қилиб, ҳайдаб солган. Оппоқ саллали, қадди-қомати тик, ҳайбатли инсон. Унинг кимлигини бошқа одамлар ҳам жуда яхши билишади.

Қози Маҳмуд афанди отахонни бошдан-оёқ кузатди. Ҳайбатидан бироз хурқди ҳам. Мен дарҳол қози Маҳмуднинг кулогига пичирлаб, «Одобсиз чол экан! Қозининг хузурига кириб келдию, на салом бор, на алик бор...», дедим. Бунақанги васвасалар дарров иш беради: қози Маҳмуд мен айтган гапларни айнан такрорлади:

– Кирган одам қозига салом бермайдими?

Эскифуруш Маҳмуд ота табассум қилди. Кўзларини қози Маҳмуд афандининг кўзларига тикди. У худди қозига

эмас, менга тик караётгандек туюлади. Чол бу васвасаларни қози Махмуд афандининг қалбига айнан мен солганимни билаётгандек эди. Тўғриси айтсам, ўзим ҳам бу отахондан чўчидим.

Лекин барибир Махмуд ота биланар-биланмас бошини эди.

– Эскифуруш Махмуд афанди сизмисиз? – деди қози Махмуд афанди.

– Шундай, менман, – деди чол.

– Ундай бўлса, мана бу одамни танисангиз керак? – деди қози Махмуд афанди кўзлари билан Бакр афандини кўрсатиб.

– Ҳа, танийман, – деди Махмуд ота.

– Бу одам «Ҳажга бориб келдим», деяпти. Бир неча кунда Бурсадан ҳажга бориб келганмиш. Қизиги шундаки, у сизни гувоҳ қилиб кўрсатяпти. Бунга нима дейсиз?

– Тўппа-тўғри. Рост айтибди.

– Нима?! Сиз бу кишининг ҳажга бориб келганига гувоҳмисиз?

– Ҳа, гувоҳман.

– Қандай қилиб гувоҳ бўласиз? Ахир бундай бўлиши мумкин эмас-ку! Қандай қилиб ҳажга бордингиз? Бу қанақанги сеҳр бўлди? Бу имконсиз ҳодисага қандай қилиб ишонайин?

– Бу менинг ишим эмас, тақсир. Ҳаммаси шайхимнинг каромати. У кишининг ҳимматлари билан шундай бўлди.

– Шайхингиз ким?

– Менинг шайхим – Уфтода ҳазратлари!

Бу исми эшитар-эшитмас, мени қаттиқ тер босди. Қалтирай бошладим. Мени худди иситмалаётган одамдек безгак тута бошлади.

Бир пайтлар мен ўша Уфтода ҳазратларининг нафси бўлиб, унга зарар бермоқчи бўлганман, лекин у менинг ўзимга зарар етказиб қўйган. Исмини эшитганимнинг ўзида қалтираб

қоладиган бўлганман. Тезда қози Маҳмуд афандининг қалбига васваса солдим, «Уфтода бир дарвеш-ку, қандай қилиб бу ишни қилади? Сен катта қозисан, бунақанги гапларга ишонма!» дедим. Қози Маҳмуд менга кулоқ солди:

– У оддий бир дарвеш бўлса, қандай қилиб бу ишни қилади? Ақли етармикан бунга? Йўқ, у бунга қодир эмас! Қандай қилиб бир одамни бир диёрдан бошқа диёрга бир онда олиб боради?

Маҳмуд ота кўзларини яна қози Маҳмуд афандига ўқдек қадади. Билиб турибман, у қозига эмас, аниқ менга қараётган эди. Чол бундай гаплар қозидан эмас, МЕНдан, яъни нафсдан чиқишини яхши билар эди.

– Қози афанди... – У шундай деб, бироз сукут қилди, қози афандига ачиниш аралаш қаради. Айтмоқчи бўлган гапларини айтайми, айтмайми дегандек, бироз иккиланди. Кейин шундай деди:

– Аллоҳга осий бўлган шайтон ҳар ишни қила олишига ишонасан-у, Аллоҳнинг изни билан Аллоҳнинг бир дўсти қила оладиган ишга нима учун ишонмайсан?

Чол шундай дедию, ҳеч нарса демай, ортига ўтирилиб, чиқиб кетди...

Қози Маҳмуд афанди бошидан бир челақ муздек сув қуйиб юборилгандек сесканиб кетди.

Чол айтган охирги гап уни ларзага солгани аниқ эди. Бу қанақаси? Бу қандай ҳол ўзи?

Қози секин ўрнидан турди. Уни қаттиқ титроқ босган эди. Лаблари титради, кўзлари катта-катта бўлди, у худди ҳар томондан олов билан ўраб олингандек аҳволда эди. Қанчалик қуйиб-ёниб, «Ишонма, ҳаммаси гирт ёлғон!» десам ҳам, менга кулоқ солмади.

Бир мунча вақт кейин қози бироз ўзига келиб олгач, Бакр афандига юзланди:

– Яна бошқа гувоҳингиз борми?

– Бор, – деди Бакр афанди. – Маккада Бурсадан келган ҳожиларни кўрган эдим. Улар билан суҳбатлашдим, ҳатто баъзи омонатларимни Бурсага борганда оламан деб, уларга берганман...

Қози Маҳмуднинг аҳволигўё унинг сўзларини эшитмаётгандек эди, у ҳамон Маҳмуд отадан эшитган даккининг таъсиридан чиқиб кета олмаётган эди. Қўллари ҳали ҳам титраяпти.

– Яхши, унда гап тамом. Ҳожиларнинг келишини кутамиз. Бу даввони ўшанда яна бошқатдан кўриб чиқамиз! – қози шундай деб, ҳаммага руҳсат берди.

Хона бўшагач, қозининг тиззалари бўшашиб, ерга ўтириб қолди. Қўзлари қонталаш бўлиб кетибди. Энди у титрамас, лекин ғалати тебранар эди. Шундагина унинг нимадир деб пичирлаётганини кўрдим. У Маҳмуд ота айтган охириг жумлани такрорлар эди:

Аллоҳга осий бўлган шайтон ҳар ишни қила олишига ишонасан-у, Аллоҳнинг изни билан Аллоҳнинг дўсти қила оладиган ишга нима учун ишонмайсан?

Ўша куни кечаси қози Маҳмуд афандининг кўзига уйқу келмади. У ўзига ўзи тинмай савол берар эди:

«Бўлиши мумкинмас! Қандай қилиб ахир? Агар бу гап рост бўлса, қандай қилиб икки одам Бурсадан Маккага бориб қолди?»

Кеча-кундуз, ҳар он унинг зехнида фақат мана шу саволлар айланаверди.

Бечора кулмай ҳам қўйди, бир он бўлса ҳам вақтини бекор ўтказмади. Унинг ақлини бошқа нарсалар билан банд қилишга ҳарчанд уринмайин, яна ўша саволларни қайтараверди:

«Бўлиши мумкинмас! Қандай қилиб? Қандай қилиб ахир? Нима учун мен Аллоҳга осий бўлган шайтоннинг ҳар ишни

қила олишига ишониб, Аллоҳнинг ёрдами билан Аллоҳнинг дўсти қила оладиган ишга ишонмадим?

Аллоҳнинг дўсти бу ишни қандай қилиб қилди ахир? Аллоҳнинг дўсти бўлиш учун нима қилиш керак? Ўша Уфтода оддий бир дарвеш, камбағал одам эмасми?»

Мен мени тергаган, сўроққа тутган одамни ёмон кўраман. «Инсон зоти мени сўроққа тутмасин-да», дейман. Айниқса «Менга умуман эътироз билдирмасин», дейман. Чунки инсон зоти борки, менга албатта кулоқ солади. Қози Маҳмуд афанди ҳам менга кулоқ солиши керак. Лекин баъзида унинг саволларини кечиктиришга, бостиришга асло кучим етмай қоляпти. Бир нима қилиб, бунинг бир чорасини топдим. Унинг зеҳнига шубҳа-гумон деган нарсаларни суқдим. Чунки Бакр афандининг даъвоси ҳали тугамади! Балки Маҳмуд ота ёлгончидир? Сеҳргардир? Даъвони кўриб чиқиш ҳожилар келгунига қадар қолдирилди-ку? Демак, ҳали имконият, фурсат бор!

Хўш, ҳожилар келганда Бакр афандининг омонатлари уларда бўлмаса-чи?

Буларнинг ҳаммасини қози Маҳмуд афандининг зеҳнига бирма-бир суқдим. Шубҳа ҳар доим иш берадиган усул эди, бу сафар ҳам иш берди. Мен берган шубҳа унинг оловдек сўроқларини сувдек ўчирди-қўйди.

«Тўғри, – деди у ўзига ўзи. – Ҳа, ҳали ҳожилар келишмади. Хўп, келди ҳам дейлик, ўшанда уларнинг ёнида бу чолнинг омонати бўлмаса-чи? Ростдан ҳам, буларнинг ҳаммаси ёлгон, уйдирма бўлсачи?»

Қози шундай деб, иккилана бошлади. Қарабсизки, бир оз бўлса-да, виждони бераётган саволларнинг овозини ўчирди. Шу баҳона мен ҳам бироз енгил нафас олдим.

Бу саволлар – қалбнинг саволлари эди. Қалб бир нарсани сўроққа тутса, ақл унга эргашади, мен эса лом-лим дея олмай қоламан.

Қалб ақлга эргашадиган бўлса, унда менга байрам бўлади. Менинг буйруқларим сўзсиз бажарилади. Лекин қалб устун бўлса, унда мен йўқдай бўлиб қоламан. Ўз саройида занжирбанд қилинган, ҳукми йўқ подшоҳга айланиб қоламан. Номим бор, ўзим йўқ бўламан. Чунки қалб менга асло қулоқ солмайди. Тилсиз амир, кўр йўлбошловчининг кимга нима фойдаси бор?

Аслида мен инсонларнинг кўзига парда тортаман. Шунда инсон атрофга қараса ҳам, ҳеч нарсани кўрмайди. Қулоқларини кар қилиб қўяман – эшитади, лекин тинглай олмайди. Тилларини лол қилиб қўяман – билади, лекин гапира олмайди. Лекин қалб ақлдан устун келса, бу айтганларимнинг бирортасини қилишга кучим етмай қолади.

Ҳозир ҳам қози Маҳмудга қалбидан келган туйғуга эмас, ақлига қулоқ солишни буюряпман. Ақлга сиғмайдиган ишга ишониш керакмаслигини уқтиряпман.

Афсуски, мен уни бир неча кун чалгитиб тура олдим. Қози ҳожилар келадиган кунгача индамай турди. Уни шунчалик ишонтирган эдимки, «Ҳожиларда ҳеч қандай омонат йўқ», деб ишонди-қўйди. Бу гапга ўзим ҳам ишонар эдим, ҳеч қандай омонат йўқ деб билар эдим.

Бир неча кундан кейин ҳожилардан хабар келди. Улар бир неча соатлик масофада экан. Миршаб бу хабарни олиб келганида қози Маҳмуд афанди хонасида ўтирган эди. Бироз ўйланиб қолди. Кейин энди чиқиб кетаётган миршабга буюрди:

– Тез бориб, ҳожиларнинг йўлини пойла. Бакр афанди омонат бердим деган ҳожилар ҳеч ким билан кўришмасидан тўғри ҳузуримга олиб кел. Эсингдан чиқмасин, ҳожилар сендан олдин ҳеч ким билан кўришмасин!

Миршаб шу заҳоти йўлга тушди. Қози Маҳмуд афанди хаяжонда эди. Ахир неча кунлардан бери ақлини тешиб юборган саволларга бироз кейин жавоб олади-да! У ўзини

қўярга жой топа омай, хонасида у ёқдан бу ёққа бориб келарди. Вакт худди қални арқон билан боғлаб қўйилганасек, ҳаракатсиз тўхтаб қолганасек эди.

Бироз вақт ўтгач, миришаб ошпоқ яқтақлар кийиб олган қўлаарида бир неча тутун кўтариб олган уч киши билан бирга кириб келди. Ҳожилар бу ердаги гаплардан беҳабар эдилар. Уларнинг ҳаж сафарининг сурури билан, юрт соғинчи билан тўлган қалблари ватанга қайтар-қайтмас, қозининг қаршисида туришдан кўркувда, хавотирда эди. Улар ҳеч нарсани тушунмай, бир-бирларига ҳайрон қараб турардилар.

– Яқинроқ келинглар, – деди қози Маҳмуд афанди.

Уч киши ажабланган ҳолда олдинга қадам босди.

Қози Маҳмуд чуқур нафас олиб, ўтирган жойида бир қўлини тиззасига, бир қўлини ўриндиқнинг ён тарафига қўйиб, гап бошлади:

– Аллоҳ ҳаж зиёратингизни қабул қилсин!

– Омин! – жавоб беришди ҳаммалари бир оғиздан.

Лекин улар ҳали ҳам ҳеч нарсани тушунганлари йўқ.

– Хавотир олманглар! – деди қози афанди. – Ташвишга ҳеч қандай ўрин йўқ. Сизларга баъзи саволларим бор, ҳолос. Шунинг учун ҳузуримга чақиртирдим, бунинг учун узр сўрайман.

– Иншааллоҳ, яхшилиққадир, – дейишди ҳожилар яна бир оғиздан.

– Менга айтинглар-чи, бозорда майда-чуйда ишлар қилиб кун кечирадиган Бакр афанди деган киши бор экан. Ўша кишини танийсизларми?

– Таниймиз, – дейишди ҳожилар.

– Хўш, Бакр афандини охирги марта қаерда кўрдингиз?

– Ҳажда кўрдик, – деди учови яна баравар.

Қози Маҳмуд афанди ўтирган жойида чуқур нафас олди. Бир хўрсиниб қўйиб, шундай деди:

– Яхшилаб ўйлаб кўринглар. Шу гап ростми?

– Албатта, рост. У киши билан бирга суҳбатлашдик, бирга ўтирдик. Мана, бизга омонатлар ҳам берди. Нима берган бўлса, ҳаммасини олиб келдик, бирорта омонатига қўл теккизмадик. Агар омонатлар учун чақиртирган бўлсангиз, мана, ҳаммаси шу ерда.

Ҳожилар шундай деб, тугунларидан бир нечта нарса чиқариб беришди.

Қози Маҳмуд афанди бу сўзларни эшитиб, мутлақо ўзгариб қолди. Қўлларини олдида турган столга оҳангли шаклда чертиб, кўзларини бир ерга тикиб, чуқур ўйга ботди. Ниҳоят, ҳамма унга қараб тургани эсига келиб, шоша-пиша тилга кирди:

– Бўлди, раҳмат. Узр. Сизларга рухсат, чиқаверинглар.

Ҳожилар яна таажжуб билан бир-бирларига қараб, нима бўлганини тушунмай, қозининг ҳузуридан чиқиб кетишди.

Улар чиқиб кетгандан кейин ҳам қози Маҳмуд афанди ўша алфозда, кўзларини бир нуқтага тикиб, ҳайкалдек қотиб ўтираверди.

Ниҳоят, бошидан салласини ечди. Икки қўли билан бошини чангаллаб, тез-тез нафас ола бошлади.

«Бўлиши мумкин эмас», деди қози ўзига ўзи.

У билмаса ҳам, мен ҳаммасидан хабардор эдим: қози Маҳмуд афандининг қалби ақлидан устун келаётган эди. Эшитганлари имконсиз ишлар бўлса ҳам, мантиққа тўғри келмаса ҳам, қалби бунга ишонди. Мен учун энг хавфли қалб эса иймон келтирган қалбдир.

Қози менга илк зарбани ана шундай шаклда урди. Қалбимдаги илк чандиқни мана шу воқеа туфайли қолдирди.

Буни ҳали ўзи билмайди. Лекин шу нарса аниқки, мен уни чалғитишдан, адаштиришдан ҳеч қачон тўхтамайман, ўз билганимдан қолмайман...

ИСТАНБУЛДАГИ БИР ЖОЙ. БУГУН

СЕН

Тавба, нафсим мен билан гаплашяптими?!

Воажаб! Инсон шунча масофага қандай қилиб бориб қолиши мумкин? Ахир бунинг иложи йўқ-ку! Бўлиши мумкин эмас-ку!

Тўғри, китобдаги бу гаплар одамга роса ёқади, лекин муаллиф сал ошириб юборибди: кўз очиб юмганчалик бир лаҳзада шунча жойга қандай қилиб бориб қолиш мумкин! Бўлиши мумкин эмас!

Лекин агар ростдан ҳам шундай бўлган бўлса-чи?

«Аллоҳга осий бўлган шайтон ҳар ишни қила олишига ишонасан-у, Аллоҳнинг изни билан Аллоҳнинг бир дўсти қила оладиган ишга нима учун ишонмайсан?» дебди муаллиф.

Ёки ишонишим керакми? Ё Худо, нималар деб алжираяпман ўзи? Ахир бу бир китоб бўлса... Оддий китоб... Унга шунчалик эътибор беришим ғирт аҳмоқлик-ку! Кейин, китобда ёзилган

хар бир нарсага ишониш керакми? Азиз Махмуд Худойинини хаётида хақиқатдан ҳам шундай воқеа юз берганмикин? Ёки буларнинг ҳаммаси ёзувчининг хаёлий тўқимасимикин?

Мен олдин мана шу саволларга жавоб топишим керак. Менимча, нима бўлганда ҳам, ёзувчи сал ошириб юборган.

Шуларни ўйлаб ўтириб, баданимдан совуқ ўтиб кетди. Чилангардан эса дарак йўқ. Унга яна бир марта қўнғирок қилай деб, телефонимни қўлимга олган эдим ҳамки, зинадан оёқ товушлари эшитилди. Ўрнимдан турдим. Худога шукр, қадам товушлари чилангарники экан. Кеч қолганини билиб турибди. Тўғриси, мен китоб ўқиб ўтириб, вақт қандай ўтганини билмай қолибман, лекин у куттиргани учун хижолатда эди.

Ёшроқ одам экан. Зинада уни кутиб турганимни кўриб, баттар хижолат бўлди. Лекин унга муҳтожлигимни билгани учун, «узр» сўзини айтмасдан узр сўрашга уринди:

– Ўзингиздан қолар гап йўқ, Истанбулнинг хар доимги тирбандлиги... олдиндан билиб бўлмайди. Қанийди керак жойимизга кўз очиб юмгунгача бориб қолсак? Нима ҳам қилардик, бунинг иложи йўқ... – деди у бироз кулимсираб.

– Нима дедингиз?

– Одам кўз очиб юмгунча истаган жойига бориб қолса зўр бўларди, дейман-да...

Жавоб бера олмадим. Нима дейишимни билмай, маъносиз жилмайиб қўйдиму, ҳайрон бўлиб унга тикилиб қолдим. Нега у бундай деди? Бир оз чўчигандек бўлдим.

Чилангар қўлидаги асбоб-ускуна солинган чамадонини ерга қўйиб, эшикни очишга киришиб кетди. Мен эса ҳамма нарсани унутиб қўйган эдим, эшик билан ишим ҳам бўлмай қолган эди.

Устага ҳайрат кўзлари билан қараб қўйдим. Унинг нима учун бундай деганини билмайман, лекин буни тасодиф ҳам дея олмадим. Ўзи мен тасодифларга ишонмайман.

Қўлларимни қасрга қўйишни билмай, чўнтагимга солдим.
Хаёлларим гужгон ўйнайди.

Кўз очиб юмгунча, бир лаҳзада узоқларда бўлиб қолиш... Йўқ,
бунинг иложи йўқ.

Ё чиндан ҳам шундай бўлганмикин?

Ўйлайвериб, бошим говлаб, оғриб кетди. Бироздан кейин
чўнтагимда турган ўнг қўлимга нимадир тегди. Аввалига
нималигини сезмадим. Кейин қўлимни чўнтагимдан
чиқардим. Калит! Эшикнинг калити...

Бу қанақаси? Боя шунча қидирганимда йўқ эди-ку? Лекин
мана – кафтимда турибди. Одам деган шунчалик ҳам аҳмоқ
бўладими? Калитим чўнтагимда туриб, бир соатдан бери
зинапояда ўтирибман экан. Бир кулгим келди, бир йиғлагим
келди. Бу аҳволимдан эсанкираб қолдим.

Уста ҳали эшикка тегмасидан, уни тўхтатдим.

– Менга қаранг, бўлди, тегмай қўяверинг. Калит топилди.
Ҳамёнимда экан...

Уста хахолаб кулиб юборди. Тўғри-да, кулишга ҳаққи бор-да!
Балки у ҳам менинг аҳмоқлигимдан кулаётгандир.

– Ҳа, бўптуради бунақасиям... Баъзан қидирган нарсангиз
топилмайди. Шундоққина кўзининг олдида турган бўладию,
лекин кўрмайди. Хижолат бўлманг, – деди у.

Бу гапларни билиб туриб, атайлаб айтяптими-йўқми,
билмадим, лекин жуда зўр гаплар айтди! Ростдан ҳам,
инсоннинг кўзи узоқдаги нарсани кўришга уринавергани
учун ёнгинасидаги нарсани кўра олмайди!

Устага раҳмат айтиб, бироз чойчақа бермоқчи бўлган эдим,
олмади, қўлимни қайтарди.

У кетгач, яна ўз ҳолимга ачиндим. Ҳайрат ичида қолдим.
Калит билан эшикни очдим. Ичимда эса кимдир «Балки
булар ҳам тасодиф эмасдир?» деяётгандек.

Ёзувчи китобда савол берувчилар ҳақида гапиряпти. Мен ҳам саволларга кўмилиб қоляпман. Бу саволлар ҳам қалитта ўхшаган бўлса-чи? Билмадим...

Ичимдаги овоз яна тилга кириб, «Ҳаммаси бўлмаган гаплар. Уларга қулоқ солма», деди. Билмадим, билмадим...

Тўхта, бу гапни ким айтди ҳозир? Нафсимми...? Йўге... Балки ростдан ҳам...

Нималар деб алжираяпман ўзи?

Лекин рост бўлса-чи! Бўлиши мумкин-ку ахир!

Тавба, нафсим мен билан гаплашяптими?!

Ичкарига кирар-кирмас, музлатгичдан муздек сув олиб ичдим. Бошим қотган, фикру хаёлим китобда, айниқса нафсда эди. Китобда айтилган гаплар зехнимни алғов-далгов қилиб ташлади. Ичимдаги овоз ҳам тингани йўқ. Мен эса китобнинг давоми қандай экан деб, сабрсизланияпман. Эскифуруш Маҳмуд ота деган одам ким? У бу ишни қандай қилди? Қандай қилиб инсон бир жойдан бошқа жойга бир зумда бориб қолади?

Яна бир нарса: ростдан ҳам нафс одам билан гаплашадими? Тўғриси, билгим келганидан ичим ёниб кетяпти. Тезроқ жавобини билсам дейман!

Лекин ичимдаги бир овоз шартта бориб, ётишни, дам олишни, ухлашни тавсия қияпти. Тўғрисини айтсам, ичимдан келган овознинг мана шу таклифи ўзимга жуда ёқиб тушди.

Хонамга кирдим. Китоб билан сумкамни ётоғимнинг ёнгинасидаги стулчанинг устига қўйдим. Бир нарсани хоҳлаш билан ўша ишни қилиш бошқа-бошқа нарса эканини тушуниб турибман. Китобнинг давомини роса ўқигим келяпти, чунки уёғи нима бўлар экан деб қизиқиб ётибман, лекин уни шарт қўлимга олиб, ўқиб кета олмаяпман. Нимадир қўл-оёғимдан ушлаб тургандек ҳис қияпман.

Тавба, мени тўхтатиб турган, йўлимни тўсган ўша нафсимкан?
Қайдам...

Ўзимни ётоққа отдим. Ўзи одатда осонликча кўзимга уйқу
ининмайди, кечалари алламаҳалгача телевизор кўриб
чиқаман, бировлар билан гаплашаман, компьютер титкилаб
ўтираман. Лекин ҳозир нега кўзларим юмилиб, уйқум келиб
кетяпти? Ўзим ҳам тушунмай қолдим...

Ётогимга яхшилаб ўрнашиб олиб, ухламоқчи бўлдим. Лекин
ҳозиргина келиб турган уйқум энди ўчиб кетган эди. Уйқудан
дарак йўқ. Ярим соатча шифтга тикилиб ётдим. Уйқум
келяпти деб ўзимни мажбурласам ҳам, кўзларим очиқ, уйқум
келмади. Бироздан кейин барибир китобни қўлимга олдим.
«Ухлай олмаганга яраша китоб ўқийман-да», деб ўйладим.
Китобни очдим, эснай бошладим, кўзларим юмилиб кета
бошлади. Худди кимдир бу китобни ўқимаслигимни хоҳлаб,
устимдан кулаётгандек эди.

Ё Аллох! Бу қанақаси бўлди энди? Китобни қўлга олган
заҳотим уйқум келяпти, китобни қўйсам, ухлай олмаяпман.

Ўжарлигим тутиб, китобни ўқишга киришдим. Ҳеч
бўлмаганда ўзимни мажбурлаб ўқийман деб, иродамни синаб
кўрмоқчи бўлдим. Агар шуларнинг ҳаммаси нафсининг иши
бўлса, кўрайликчи, китобда айтилганидек, мен зўрми ёки
нафсимми?

Китобни тўхтаган жойимдан давом эттирдим, кўзларим
юмилай деб турса ҳам, нафсга қарши курашда давом этдим.

БУРСА, 1576

ЭСКИФУРУШ МАҲМУД ОТА

«Эҳ телба кўнгил, нима қилар эдинг сирни айтиб! Қанийди ўша қози чақирганда бормаган, ҳеч нарса айтмаган бўлсанг... Ўзи сени нима учун чақиртирганини билар эдинг. Ҳаммаси бир яхши кетаётган эди, худди харобага кўмилган хазинадек эдинг. Сени ҳеч ким танимас эди, лекин сен аввало нафсингни, кейин ўзингни, кейин Уни, Аллоҳни танир эдинг. Энди эса мана, сиринг ошкор бўлди. Майли, балки бунда ҳам сен билмайдиган бир ҳикмат бордир...»

Мен – Маҳмуд отаман. Илгари беқарор бир кимса эдим. Нафсининг чизган чизигидан чиқмайдиган, харобаларда ётиб юрадиган бир шўрпешона эдим. Нафсининг измида, унинг йўлида юрган гуноҳкор, ўзига ўзи зулм қилган мазлум эдим.

Аммо уни таниган кунимдан бошлаб харобаларим гулистон бўлди; уни тинглаганимда жаҳаннам жаннатга айланди, Маҳмуднинг қалбида нафси тиклаган бут-санамлар ер билан яксон бўлди. Ҳаётимни гулистон қилган зот – Уфтода хазратлари бўлдилар.

Мен – Маҳмуд отаман. Ҳеч кимим йўқ. Бурсанинг мана шу эски бозорида, хароба кулбада одамларнинг эски-тускисини олиб, тузатиб, ўшаларни сотиб тирикчилик қиламан. Бу ишларни тирикчилик учун қиламан, лекин ҳеч қачон бундан ортигини истамаганман. Олтмиш ёшида энди юришни ўрганган одамга ўхшайман. Ҳозирги ҳолимга севинаман, ўтмишимни эслаб, қайгуга ботаман. Нафсим туфайли қилган гуноҳларим учун тавба қилсам, ундан ортиб, нафас олишга ҳам фурсатим қолмайди.

Лекин бир неча кун олдин бўлиб ўтган бир воқеа қалбимдаги денгизларни жўштирди. Бир бечора одам Пайгамбар алайҳиссалом яшаган диёрларга бора олмадим деб, ғамдан нима қилишини билмаётган экан. Қандай қилиб унга эътибор бермаслигим мумкин эди? Унинг дардига малҳам бўлдим, албатта. Уёғи ўзингизга маълум... Аллоҳнинг иродаси экан, шундай ишлар бўлди. Мен сирни ошкор қилдим. Бу ишларнинг ҳеч бири ҳикматсиз эмас, тасодиф эмас.

Ҳозир эса мана шу вайрона кулбада шунчаки кутиб ўтирибман. Ҳам дардимга куйиняпман, ҳам қози афандини кутяпман. Биламан – у келади, лекин ҳали ўзи буни билмайди. Ўзи учун янги йўл бошланаётганидан хабари йўқ.

Мен – Маҳмуд отаман. Эскирган, занг босган кўнгилни олиб, уни таъмир қила олмайман, лекин ўша кўнгилнинг эгасини унинг дардига малҳам бўла оладиган устага юбора оламан. Мен уни мана шунинг учун кутиб ўтирибман.